

Kornai János.
Aprólékos
szemügyre vetel

TURY GERGELY

KORNAI JÁNOS | REFORMOKRÓL, A KÍNAI FENYEGETÉSRŐL, A MAGYAR AUTOKRÁCIÁRÓL

Széljegyzetek

Logikusan azt kell feltételeznem, nincs remény arra, hogy Magyarország a közeli jövőben demokrácia lesz, de a reményt sohasem szabad feladni – mondja Kornai János, a Harvard és a Budapesti Corvinus Egyetem professor emeritusa, akinek legutóbbi írásait *Töprengések* címen a HVG Könyvek adta ki.

■ Legújabb kötetét ezzel zárja: „ha meghirdetünk egy gondolatot, amely társadalmi cselekvésre készítet, akkor nemcsak a cselekmény közvetlen megvalósítói, hanem mi is felelősök vagyunk azért, ami történik”. Hatvanhat évvel a kutatói pályája kezdete után miért foglalkoztatja a felelősség kérdése?

A könyvben felidézem Pierre Boule Híd a Kwai folyón című regényét, amelyben japán katonák hidat építtetnek angol hadifoglyokkal, akik a jobb bánásmód reményében nekikezdenek, holott az javítaná az ellenség győzelmi esélyeit. Egy mérnök, aki valósággal szerelmes a munkájába, a tökéletes megoldásra törekszik, nem érdekli, hogy a művét mire használják. Ugyanakkor mások azért szervezkednek, hogy a hidat felrobbantsák. Ez a dilemma a tudomány területére vonatkoztatva is érvényes. Igenis perdöntő, hogy valakit ki kér fel

tanácsadásra, nem mentetegetőzhet azzal, hogy ő csak szakmai szempontokat követett. Az az elv, hogy egy gondolat meghirdetője felelős azért, ami a gondolat hatására megvalósul, mindenkor érvényes. De hogy miért éppen most, a *Töprengésekben* hangsúlyozom ezt az elvet, voltaképpen nem is tudom.

■ Ön nem volt hajlandó bekapcsolódni a magyar reformok kidolgozásába, írásai mégis befolyásolták azt. Közvetett módon hozzájárult ahhoz, hogy néhány évtizedig még a legképzettebb közgazdászok is hittek a szocialista rendszer megreformálhatóságában. Hogyan összegezné a hatását?

Már az első könyvem, *A gazdasági vezetés túlzott központosítása* azt sugalmazta, hogy az akkori mechanizmus nem jó. Ez a kötet a forradalom előtt végzett kutatásaimat összegezte, de csak 1957 márciusában jelent meg. Ebben kijelentettem, hogy leíró jellegű

Farkas Zoltán
farkas.zoltan@hvg.hu

művet adok ki, teljes részletességgel megvizsgálva, hogyan működik a tervutasításokra alapozott rendszer – későbbi szóhasználatommal a bürokratikus koordináció, amely szöges ellentéte a piaci koordinációnak –, de hogy mit kell tenni, azzal nem foglalkozom: kissé kell reformálni vagy nagyon, a tervutasításos rendszer mely vonásait volna célszerű megváltoztatni. Bár az akkori polémiákra reagálva kijelentettem, hogy az egymástól függetlenül végrehajtott, szétaprózott változtatások nem lehetnek eredményesek, egységes és átfogó reformokra van szükség. Azzal, hogy a könyvem az akkori mechanizmus gyengeségeit emelte ki, a reformgondolkodás felé terelte azokat, akik politikai meggyőződésükből ragaszkodtak a szocializmus alapjaihoz.

■ Meddig bízott abban, hogy a tervgazdaság reformfolyamata eredményes lehet?

Borús lapok

Egy analitikus elme villanásai – így jellemezhető az 1928-ban született közgazdászprofesszor legutóbbi írásaiból összeállított kötet. Kornai János egyszer szűk körben azon meditált, vajon milyen szakmára lett volna még alkalmas, ha újságírói pályája lezárása után, 1955-ben nem a közgazdaság-tudomány felé fordul. „Talán nyomozónak, majd a megvan az a képességem, hogy aprólékosan szemügyre vegyek mindent.” Ezt a szemléletmódot lehet érzékelni már az első könyveiben, például A szocialista rendszer túlzott központosításában, az Erőltetett vagy harmonikus növekedésben, a mélyre hatoló Anti-equilibriumban és A hiányban, a kolosszális összefoglaló műben, A szocialista rendszerben, majd a rendszerváltás, a piacgazdasági átmenet elmélyült analíziseiben, legújabban a rendszerparadigma átértékelésében, amelyben egyebek mellett az autokrácia jellemzőit ragadta meg. Kornai a saját életműve aprólékos értékelését sem bízta másra, megtette maga A gondolat erejével című rendhagyó önéletrajzában. A Töprengések című új kötet részben az önéletrajz függeléke, itt-ott kiegészítése, részben pedig a mai kor nagy dilemmáira reflektál: például arra, hogyan vált orwelli jelenséggé a high-tech forradalom, vagy miképp kellene a nemzetközi közösségnek reagálnia a kínai politikai vezetők világhuralmi törekvéseire.

tekintélyes közgazdasági ismertetések alternatív javaslatokat. A kínai vezetők némán ültek, jegyzeteltek – a döntést persze nem ők hozták meg, hanem az illetékes párt- és állami fórumok. Megilletődtem attól a lehetőségtől, hogy másfél milliárd ember sorsát befolyásolhatom. S valóban, a kínai reformoknak először voltak kedvező hatásaik, nemcsak a termelés futott fel, hanem a fogyasztás is. Egy nép megszabadult az éhínség rémétől. De az idő múlásával Kína politikai vezetése ráébredt az erejére és ráértett arra a lehetőségre, hogy expanzív politikát folytasson. Ma már arra törekszik, hogy a glóbuszon az egyetlen hegemon hatalom szerepét töltsse be. Ekkor s erről jutott eszembe a Frankenstein-analógia: feltámasztottunk egy szörnyet, amely rémtetteket hajít végre. Azzal, hogy a kapitalista utat javasoltam, nemcsak azt segítettam, hogy milliók szabaduljanak meg a nélkülözéstől, hanem azt is, hogy Kína a világ vezető hatalmának pozíciójára törekedjék.

■ **A Harvardon sok kínai tanítványa és követője volt, ők is bíztak benne, hogy Kína demokratizálódhat. Mit tud róluk, hogyan élnek meg a politikai fordulatot?**

Egykori harvardi tanítványaim nem alkotnak homogén csoportot. Van, aki politikai indítékokból emigrált Kínából, és más országba

települt. Van, aki Kínában maradt, és nagy elismerést jelentő pozíciót vállalt a hivatalos kínai rendszerben. És van, aki besúgó lett, bár ezt a személyéről keringő információkat nem lehet megerősíteni.

■ **Egykori munkahelyét, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetét a könyvében a tolerancia szigeteként jellemzi, ahol csupán két személyt rúgtak ki, őket is 1956 után, pártparancsra: Nagy Andrást és önt. De később a másként gondolkodókat már nem érte retorzió. Mi volt ennek a titka?**

Amint azt sokkal később megtudtam, a pártparancs nem tartalmazta a kirúgandó személyek nevét, csak kvótát szabott meg: két embert ki kell tenni. Az intézet hangadó kommunistái választottak ki minket. Később az intézet vezetői már nem éreztek ilyen nyomást, hogy ezt-azt rúgjanak ki, önként pedig nem kezdeményeztek ilyesmit, sőt idővel mindketten visszatérhettünk.

■ **Korábbi írásaiban Magyarországot az autokráciák közé sorolta, és felvetette, hogy az autokráciák könnyen diktatúrába fordulhatnak. Ma hol helyezné el az országot?**

Magyarország most is a középső, igen vegyes összetételű csoportba tartozik. Világos kritériumok szerint határolódik el azoktól az országoktól, amelyek demokráciák, és más, ugyancsak világos kritériumok szerint azoktól, amelyek diktatúrák. Sajnos ennek a középső csoportnak nem sikerült szemléletes és pontos nevet találni. Az „autokrácia” névvel próbálkoztam, de nem vált be, mert a rendszerelemzés más dimenziójában már le van foglalva.

■ **Ha ez így van, milyennek látja Magyarországot közeli jövőjét? Ad-e esélyt a visszatérésre a demokratikus államok közösségébe?**

Magyarország sohasem volt tartósan demokrácia, mint mondjuk az Amerikai Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia. Ezért nem is beszélhetünk visszatérésről, legfeljebb betérésről. Logikusan gondolkodva, szigorú racionalitás alapján azt kell feltételeznem, nincs remény arra, hogy Magyarország a közeli jövőben demokrácia lesz. De a saját lelkem mechanizmusába beépült, hogy a reményt sohasem szabad feladni. ■

a demokrácia nem volt képes megakadályozni a hatalommal való visszaélést és a korrupciót